

PERUSTUSLAKIVALIOKUNNAN LAUSUNTO 39/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

Lakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 6 päivänä toukokuuta 2014 lähettäessään hallituksen esityksen eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 46/2014 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi lakivaliokuntaan samalla määrännyt, että perustuslakivaliokunnan on annettava asiasta lausunto lakivaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- lainsäädäntöneuvos Jaakko Rautio, oikeusministeriö
- esittelijäneuvos Pasi Pölönen, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- oikeustieteen tohtori Antti Tapanila.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- apulaisprofessori Juha Lavapuro
- professori Olli Mäenpää.

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset uudistettaisiin. Säännökset tulisivat sovellettaviksi käräjä- ja hovioikeuksissa sekä korkeimmassa oikeudessa niiden käsitellessä riitaita rikosasiaa.

Esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevassa luvussa olisi yleissäännökset todistusharkinnasta ja tunnustuksen sekä asianosaisen käyttäytymisen merkityksestä todisteena. Todistustaakasta ja näyttökynnyksestä olisi yleissäännökset erikseen riita- ja rikosasioissa. Lukuun keskitettäisiin säännökset velvollisuudesta ja oikeudesta kieltäytyä todistamasta. Luvussa säädettäisiin eri todistuskeinois-

ta, joita ovat asianosaisen kuulustelu, todistaja, asiantuntija, asiakirja ja katselmus. Lisäksi kut-suista, todistelumenettelystä pääkäsittelyssä ja sen ulkopuolella, todistelusta vastaisuuden varalta, todisteluun liittyvistä pakkokeinoista, korvauksista ja palkkioista sekä muutoksenhausta todistelua koskevaan ratkaisuun säädettäisiin nykyistä yksityiskohtaisemmin.

Esityksessä ehdotetaan, että anonymi todistaminen säädettäisiin mahdolliseksi muuttamalla oikeudenkäymiskaaren lisäksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia. Tuomioistuimella olisi oikeus erillisessä menettelyssä myöntää todistajalle anonymiteetti, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kahdek-

san vuotta vankeutta ja jos menettely on välttämätön todistajan tai hänen läheisensä suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta vakavalta uhalta. Anonymiteetti voitaisiin tuomioistuimen päätöksellä poistaa, jos todistaja on syyllistynyt kertomusta antaessaan rikokseen.

Esitykseen sisältyy ehdotukset 25 muun lain muuttamisesta. Nämä muutokset ovat pääosin teknisiä. Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä heinäkuuta 2015.

Hallituksen esityksessä ehdotettua sääntelyä tarkastellaan sääätämisyjärjestysperusteluissa (s. 158—162) perustuslain 21 §:n oikeusturväsäännöksen kannalta. Koska ehdotettu anonyymiä todistelua koskeva lainsäädäntö on luonteeltaan uudenlaista ja koska asialla on periaatteellista merkitystä, ehdotuksesta on hallituksen mukaan aiheellista pyytää perustuslakivaliokunnan lausunto.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Esityksen arvioinnin lähtökohdat

Hallituksen esityksen tarkoituksena on uudistaa oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevat säännökset. Todistelua koskeva oikeudenkäymiskaaren 17 luku on ollut voimassa vuodesta 1949 lähtien. Vaikka oikeudenkäymiskaaren 17 lukuun on sittemmin säädetty useita muutoksia muun muassa riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseen (1052/1991), rikosprosessiuudistukseen (690/1997), todistajien ja asianomistajan aseman turvaamista koskeviin keinoihin (369/2003) sekä rikosprosessin tarkistamiseen (244/2006) liittyen, sääntelyn perusteet ovat edelleen suurelta osin 65 vuoden takaisessa muodossaan.

Hallituksen esityksessä perus- ja ihmisoikeuksiin liittyviä näkökohtia ei esitetä pelkäämään sääätämisyjärjestysperusteluissa, vaan niiden merkitys korostuu esityksen laajoissa ja seikka-peräisissä yksityiskohtaisissa perusteluissa (s. 44—158). Tavoite ottaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut ja korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö mahdollisimman hyvin huomioon on johtanut siihen, että suurin osa valtiosääntöoikeudellisesti merkittävimmistä säännösehdoituksista rakentuu perusteiltaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännölle.

Perustuslain 21 §:ssä säädetään oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Pykälän 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla

kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla. Momentin luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjentyväksi. Perustuslain säännös ei estä säättämistä lailla vähäisiä poikkeuksia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin, kunhan tällaiset poikkeukset eivät muuta oikeusturvatakeiden asemaa pääsääntönä eivätkä vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (ks. HE 309/1993 vp, s. 74).

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin piiriin kuuluvat myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ja kansallisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklassa erityisesti rikoksesta syytetyille taatut oikeudet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtejä ovat muun muassa oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia ja tasavertaisten prosessuaalisten keinojen vaatimus (PeVL 31/2005 vp, s. 4, PeVL 7/2000 vp, s. 6, PeVL 5/1999 vp, s. 6, HE 309/1993 vp, s. 74).

Kirjallisen todisteen käyttö

Hallituksen esityksen 1. lakiehdotuksen 17 luvun 24 §:ssä on määritelty tilanteet, joissa kirjallista kertomusta (1 mom.), esitutkintapöytäkirjaan merkittyä lausumaa (2 mom.) tai esitutkinnaassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua (3 mom.) voidaan hyödyntää todisteena oikeudenkäynnissä. Ehdotus on merkityksellinen perustuslain 21 §:n lisäksi Euroo-

pan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaaleen d kohdan kannalta. Sen mukaan rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeuksiin kuuluu oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat.

Kirjallisen kertomuksen tai kuva- ja äänitalteen käyttäminen todisteena kuulematta sen antanutta henkilöä oikeudenkäynnissä rajoittaa oikeutta kuulustella todistajaa. Hallituksen esityksessä mahdollisuutta käyttää oikeudenkäynnissä esitutkinnassa annettuja kertomuksia siten, että kuultavaa henkilöä ei kuultaisi tuomioistuimessa, laajennettaisiin nykyisestä. Rikosasioissa uutta olisi 1. lakiesityksen 17 luvun 24 §:n 3 momentin 2 ja 3 kohdan sääntely siitä, että 15—17-vuotiaan erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan ja seksuaalirikoksen uhrin kohdalla voidaan poiketa todistelun välittömyydestä tuomioistuimessa, kunhan syytetylle tai hänen avustajalleen on varattu esitutkinnassa asianmukainen mahdollisuus kysymysten esittämiseen. Viimeksi mainittu vaatimus toteutettaisiin 5. lakiehdotukseen sisältyvällä esitutkintalain 9 luvun 4 §:n muutoksella. Säännös turvaisi rikoksesta epäillyn vastakuulustelu-oikeuden toteutumisen esitutkintavaiheessa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on hyväksynyt sen, että alaikäisiä asianomistajia koskevissa rikosasioissa asianomistajan kertomus on voitu taltioida esitutkinnassa ja esittää todisteena oikeudenkäynnissä ilman asianomistajan kuulemistä oikeudessa (ks. esim. Vronchenko v. Viro, 18.7.2013). Ehdotetun 17 luvun 24 §:n 3 momentin 1 kohtaa vastaava voimassa oleva säännös (oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 mom.) ei ollut perustuslakivaliokunnan käsittelyssä sitä säädettäessä, mutta muutettaessa siihen liittyviä esitutkintalain säännöksiä perustuslakivaliokunta ei ole nähnyt sääntelyssä valtiosääntöoikeudellista huomauttamista (ks. PeVL 36/2002 vp, PeVL 66/2010 vp). Nyt ehdotettua 15—17-vuotiaita koskevaa mainitun pykälän 2 kohtaa ei myöskään alaikäisten suojeluun liittyvistä syistä voida pitää ongelmallisena.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on hyväksynyt ainakin kahdessa tapauksessa myös sen, että esitutkinnassa taltioitu täysi-ikäisen henkilön kertomus on esitetty todisteena (Isgro v. Italia, 19.2.1991 ja Aigner v. Itävalta, 10.5.2012). Kummassakin tapauksessa todistajan kuuleminen esitutkinnassa oli tapahtunut tutkintatuomarin johdolla ja siten, että epäilty oli ollut joko avustajan kanssa tai ilman avustajaa paikalla esittämässä kysymyksiä. Tapauksessa Isgro v. Italia todistajan kuuleminen oikeudenkäynnissä oli ollut mahdotonta, koska todistaja oli kadonnut. Tapauksessa Aigner v. Itävalta asianomistajaa ei voitu kuulustella oikeudenkäynnissä, koska hän vetosi lakiin perustuvaan oikeuteensa kieltäytyä todistamasta.

Tarkasteltaessa näitä kahta ihmisoikeustuomioistuimen tapausta on huomioitava ensinnäkin pääsääntö siitä, että kaikki todisteet on esitettävä julkisessa oikeudenkäynnissä syytetyn läsnä ollessa (Aigner v. Itävalta, kohta 35). Tämän periaatteen rajoittamiselle on oltava pätevä syy, ja tämä syy on selvitettävä ennen kuin arvioidaan sitä, onko kyseinen todiste ainoa tai ratkaiseva näyttö syyllisyydestä (Aigner v. Itävalta, kohta 38).

Perustuslakivaliokunta pitää olennaisena sitä, että kummassakin mainitussa tapauksessa henkilön kuulemiselle oikeudessa oli ollut este, joka oli tuomioistuimen selvitettävissä. Huomionarvoista on myös se, mikä merkitys tällaiselle näytölle annetaan. Tapauksessa Isgro v. Italia todistajan esitutkintakertomus ei ollut ainoa näyttö syyllisyydestä. Tapauksessa Aigner v. Itävalta ihmisoikeustuomioistuin arvioi seksuaalirikoksen asianomistajan kertomuksen olleen ratkaiseva näyttö, mutta kyseisessä tapauksessa oli esitetty muuta välillistä näyttöä tapahtumista, ja asianomistajaa kuultaessa paikalla oli ollut psykiatrinen asiantuntija.

Perustuslakivaliokunnan mukaan sääntelyyn, jossa kuulustelu-oikeutta pääkäsittelyssä rajoitetaan, tulee lähtökohtaisesti suhtautua erittäin pidättyvästi. Valiokunta pitää kuitenkin hyväksyttävänä hallituksen esityksessä mainituilla uhrin suojelemiseen liittyvillä perusteilla (s. 84—85) raiskauksen, törkeän raiskauksen, seksuaaliseen

tekoon pakottamisen, seksuaalisen hyväksikäytön, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön asettamista erityisasemaan myös tilanteissa, joissa asianomistaja on kuulusteluhetkellä täysi-ikäinen. Samalla valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että asianomistajan kertomukseen kohdistuva luotettavuusarviointi on seksuaalirikostapauksissa korostuneessa asemassa, eikä edellytyksiä asianmukaisen luotettavuusarvioinnin tekemiselle tule heikentää ilman tehokkaita kompensoivia oikeusturvatakeita.

Hallituksen esityksen 1. lakiehdotuksen 17 luvun 24 §:n 3 kohdassa ei kuitenkaan mainita ihmisoikeussopimuksen oikeuskäytäntöön palautettavissa olevaa edellytystä, jonka mukaan täysi-ikäisen asianomistajan kuulemiselle pääkäsittelyssä tulee olla este. Sitä sovellettaisiin asianomistajaan, joka "ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi". Perustuslakivaliokunnan mukaan 1. lakiehdotuksen 17 luvun 24 §:n 3 kohta tulee muuttaa vastaamaan paremmin perustuslain 21 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevia vaatimuksia ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä esimerkiksi siten, että se koskisi sellaista mainittujen seksuaalirikosten asianomistajaa, jota ei heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan painavan syyn vuoksi voida kuulla oikeudenkäynnissä.

Hyödyntämiskielto ja itsekriminointisuoja

Hallituksen esityksen 1. lakiehdotuksen 17 luvun 25 §:ään sisältyvät säännökset hyödyntämiskielloista. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin yleisestä ja ehdottomasta hyödyntämiskiellostä. Momentin mukaan tuomioistuimien ei saa hyödyntää todistetta, joka on saatu kiduttamalla. Pykälän 2 momentissa säädettäisiin itsekriminointiin liittyvästä hyödyntämiskiellostä. Pykälän 3 momentissa olisi yleinen säännös lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskiellostä.

Itsekriminointisuojaan keskeisenä sisältönä on oikeus olla rikosasiassa todistamatta itseään vastaan ja oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden toteamiseen. Suoja kuuluu perustuslain 21 §:ssä turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin (PeVL 34/2012 vp,

s. 3, HE 309/1993 vp, s. 74/II). Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä itsekriminointisuoja on perinteisesti katsottu kuuluvan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ydinalueelle (esimerkiksi Saunders v. Yhdistynyt Kuningaskunta, 17.12.1996). Itsekriminointisuoja määriteltäisiin yleisesti 1. lakiehdotuksen 17 luvun 18 §:ssä oikeutena kieltäytyä todistamasta, ja se koskisi 17 §:n mukaan myös läheistä. Selvyyden vuoksi perustuslakivaliokunta toteaa, että nyt ehdotettu säännös on yleissäännös, joka koskee vain todistelua yleisissä tuomioistuimissa. Hallituksen esityksestä ilmenevin tavoin muualla lainsäädännössä on sääntelyä itsekriminointisuojaista eri asiayhteyksissä.

Valiokunnalla ei ole valtiosääntöoikeudellista huomauttamista nyt ehdotusta sääntelystä. Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta on myönteistä, että hallituksen esityksessä ehdotetaan säännöstä itsekriminointisuojaista. Valiokunta kuitenkin korostaa, että itsekriminointisuoja ei Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaan estä tai rajoita sellaisia lakiin perustuvia hallinnollisia valvontamenettelyjä, joissa henkilön edellytetään antavan tietoja tai selvityksiä esimerkiksi verotusta, elinkeinovalvontaa tai ympäristönsuojelua varten. Tällaisia tiedonantovelvoitteita voidaan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta loukkaamatta tehostaa rangaistuksen tai siihen rinnastettavan seuraamuksen tai uhkasakon tai muun pakkokeinon uhalla. Itsekriminointisuoja ei loukkaa myöskään se, että henkilö on velvollinen sietämään esimerkiksi kotietsinnän ja takavarikon, puhalluskokeen sekä veri-, virtsa- ja ääninäytteen sekä DNA-testiä varten kudosnäytteen ottamisen (ks. HE, s. 89/I ja siellä mainittu Jalloh v. Saksa suuri jaosto 11.7.2006, kohta 102).

Anonyymi todistelu

Hallituksen esityksessä ehdotetaan anonyymien todistamisen säätämistä mahdolliseksi. Esitykseen sisältyvän 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 a §:n mukaan tuomioistuimella olisi oikeus erillisessä menettelyssä myöntää todistajalle

anonymiteetti, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kahdeksan vuotta vankeutta tai jos kyse on ihmiskaupasta tai törkeästä parituksesta ja jos menettely on välttämätön todistajan tai hänen läheisensä suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta vakavalta uhalta.

Anonyymi todistelu heikentää syytetyn puolustusta, koska sen seurauksena puolustuksella ei ole tosiasiallista mahdollisuutta kysyä vastapuolen nimeämältä todistajalta tämän luotettavuuteen vaikuttavista seikoista. Anonyymi todistelu merkitsee heikennystä syytetyn puolustukseen siitäkin huolimatta, että periaatteessa myös syytetyllä on 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 a §:n mukaan vastaava mahdollisuus hakea todistajan kuulemista anonyymisti.

Ehdotus on merkityksellinen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan perustuslain 21 §:n ja ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan kannalta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen d kohdassa on tarkennettu rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeuksia siten, että niihin kuuluu oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat. Syytetyn mahdollisuutta asettaa häntä vastaan kertovien todistajien uskottavuus kyseenalaiseksi on ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä pidetty yhtenä keskeisimmistä syytetyn oikeusturvaan kuuluvista oikeuksista (ks. esim. Sievert v. Saksa, 19.7.2012). Perustuslakivaliokunta on katsonut, että ihmisoikeussopimuksissa turvatut syytetyn vähimmäisoikeudet kuuluvat perustuslain 21 §:n 2 momentin sisältämiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin (PeVL 7/2014 vp, PeVL 31/2005 vp, s. 4 sekä näissä viitatut PeVL 5/1999 vp, s. 6/I, HE 309/1993 vp, s. 74/II). Tämän vuoksi ehdotusta on arvioitava siitä näkökulmasta, vaarantaako sääntely oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden toteutumisen, koska se rajoittaa vastapuolen oikeutta kuulustella todistajaa.

Kysymys anonyymin todistelun perustuslainmukaisuudesta ei ole aikaisemmin ollut perustuslakivaliokunnan arvioitavana. Toisaalta huomio on kiinnitettävä siihen, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei ole asettanut ehdotonta esettä anonyymin todistajan käytölle (esim. Pesukic v. Sveitsi, 6.12.2012). Ihmisoikeustuomioistuin on antanut lukuisia ratkaisuja anonyymistä todistamisesta, joista valtaosassa se on katsonut anonyymin todistajan käyttämisen johtaneen 6 artiklan loukkaamiseen (Kostovski v. Alankomaat, 20.11.1989, Windisch v. Itävalta, 27.9.1990, Saïdi v. Ranska, 20.9.1993, Doorson v. Alankomaat, 26.3.1996, Van Mechelen ym. v. Alankomaat, 23.4.1997, Visser v. Alankomaat, 14.2.2002, Birutis ym. v. Liettua, 28.3.2002, Mirilashvili v. Venäjä, 11.12.2008, Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt Kuningaskunta, 15.12.2011, Ellis ym. v. Yhdistynyt Kuningaskunta, 10.4.2012, Sarkizov ym. v. Bulgaria, 17.4.2012, Pesukic v. Sveitsi, 6.12.2012, Papadakis v. Makedonia, 26.2.2013). Näin ollen anonyymia todistelua koskevan ehdotetun sääntelyn valtiosääntöoikeudellisessa arvioinnissa huomio kiinnittyy myös siihen, onko ehdotettu sääntely linjassa ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa.

Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella voidaan todeta, että varsinkin tilanteissa, joissa anonyymia todistelua käytetään ainoana tai ainakin ratkaisevana näyttönä, oikeudenkäynnille asetetut menettelylliset vaatimukset ovat poikkeuksellisen ankarat. Näissä tilanteissa on edellytetty, että anonyymistä todistelusta aiheutuvia heikennyksiä syytetyn oikeusturvaan on kompensoitu riittävästi.

Sääntelyä arvioidessaan perustuslakivaliokunta yhtyy hallituksen esityksen perusteluissa (s. 161) esitettyyn siltä osin, että anonyymin todistelun aiheuttamat poikkeamat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksista olisivat kohtuullisen vähäisiä. Anonyymille todistelulle on hallituksen esityksessä esitetty hyväksyttävä päämäärä. Niin ikään valiokunta katsoo, että anonyymin todistelun soveltamisala on laissa riittävän tarkasti rajattu ja sille on perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävät perusteet.

Valiokunnan mielestä hallituksen esityksessä esitetyt rajaukset anonyymille todistelulle ovat kuitenkin välttämättömiä. Valiokunta pitää tästä huolimatta eräitä anonyymien todistelun toteuttamisen yksityiskohtia ongelmallisina.

Anonyymien todistelun käyttämisestä käytäisiin hallituksen 2. lakiehdotuksen 5 luvussa säädetty eräänlainen pääasiaa edeltävä esiprosessi, jossa tutkittaisiin edellytykset anonyymien todistajan käyttämiselle. Muulla kuin syyttäjällä ja anonyymia todistelua vaatineella epäillyllä tai vastaajalla taikka julkisella asiamiehellä ei ole oikeutta olla läsnä asian käsittelyssä eikä päätöstä julistettaessa. Sitä, jota vaaditaan kuultavaksi anonyymisti, voidaan kuitenkin kuulla (2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 c §:n 2 momentti). Hallituksen esityksen 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 b §:n 3 momentin mukaan anonyymistä todistelusta päättänyt tuomari ei saa käsitellä rikosasiaa, jossa kuullaan asianomaista anonyymia todistajaa. Salassapitosäännöksistä puolestaan seuraa, että anonymiteetistä päättänyt tuomari ei saa ilmaista anonymiteettihakemuksen kohteena olevan henkilön henkilöllisyyttä pääasian tuomarille.

Tieto todistajan henkilöllisyydestä ja siitä, miten hän juttuun kytkeytyy, ovat todistajan luotettavuuden arviointiin liittyviä keskeisiä perusteita, sillä ilman niitä todistajan kertomusta joudutaan arvioimaan vailla konkreettista pohjaa. Todistajan anonymiteetin säilymiseksi häneen kohdistuvaa kuulustelua joudutaan väistämättä rajoittamaan, jolloin vähennetään tehokkaita mahdollisuuksia todistajan luotettavuuden testaamiseen. Tuomarin tietoisuus todistajan henkilöllisyydestä vähentäisi puolustukselle anonyymien todistelun sallimisesta aiheutuvaa haittaa. Jos tuomari tietäisi todistajan henkilöllisyyden, hän voisi paremmin todistelua vastaanottaessa valvoa totuudessa pysymistä sekä arvioida todistajan luotettavuutta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioidessaan sitä, onko anonyymien todistelun sallimisesta puolustukselle aiheutuvaa epätasapainoa kompensoitu riittävästi, katsonut puolustuksen erääksi oikeusturvatakeeksi sen, että anonyymien todistajan henkilöllisyys on ollut syyteasiaa käsittelevän tuomio-

istuimen tiedossa (Pesukic v. Sveitsi, 6.12.2012, kohta 50 ja Doorson v. Alankomaat 26.3.1996, kohta 73). Tämän valossa perustuslakivaliokunta pitää hallituksen esitystä perustuslain 21 §:n ja ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan kannalta ongelmallisena.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös siihen, että hallituksen esityksen perusteluissa (s. 125) peitetoimintaa suorittaneet poliisit asetetaan samankaltaiseen asemaan verrattuna muihin todistajiin. Poliisitodistajien anonyymiin kuulemiseen liittyy kuitenkin ongelmallisia piirteitä sikäli, että heidät herkästi mielletään syytetyn vastapuoleksi ja heillä on virkasuhteeseen liittyvä kytkös rikoksen selvittämiseen toisin kuin muulla todistajalla (Van Mechelen ym. v. Alankomaat, 23.4.1997, kohta 56). Hallituksen esityksessä (s. 125/II) tuodaan perustuslakivaliokunnan mukaan asianmukaisesti esille Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen kanta siitä, että anonymiteetin myöntäminen poliisimiehen kuulemiseksi ei voi olla helpommin mahdollista kuin sivullisten todistajien kohdalla.

Perustuslakivaliokunnan mukaan lakivaliokunnan on sääntelyä arvioidessaan kiinnitettävä myös erityistä huomiota oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamiseen sellaisessa tilanteessa, jossa anonyymien todistajan kertomus on ratkaiseva osa näyttöä ja syytetyn oikeutta vastakuulusteluun on jouduttu merkittävästi rajoittamaan (ks. Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt Kuningaskunta, 15.12.2011, kohta 147). Kaikissa tilanteissa oikeuden vastakuulusteluun tulee toteutua, vaikka sitä jouduttaisiin joidenkin yksittäisten kysymysten kohdalla rajoittamaan anonymiteetin säilymiseksi.

Edellä todetun nojalla perustuslakivaliokunta katsoo, että hallituksen esitys on perustuslain 21 §:n kannalta ongelmallinen siltä osin, että anonyymien todistajan henkilöllisyys salataan myös syyteasiaa käsittelevältä tuomioistuimelta. Lakivaliokunnan on muutettava tätä hallituksen esityksessä omaksuttua ratkaisua. Tämä on edellytys sille, että 2. lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Todettu muutos voitaisiin valiokunnan mielestä toteuttaa esimerkiksi siten, että 2. lakiehdotuksen

5 luvun 11 b §:n 3 momenttia muutettaisiin niin, että anonyymistä todistelusta päättäneen tuomarin on pääsäännönmukaisesti toimittava puheenjohtajana käsiteltäessä pääasiaa.

Lausunto

Lausuntonaan perustuslakivaliokunta esittää,

että lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä,

2. lakiehdotus vain, jos valiokunnan anonyymia todistelua koskeva valtiosääntöoikeudellinen huomautus siitä, että pääasian ratkaisevan tuomioistuinten puheenjohtajan on saatava tietää anonyymien todistajan henkilöllisyys, otetaan asianmukaisesti huomioon.

Helsingissä 12 päivänä marraskuuta 2014

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Johannes Koskinen /sd	Anna Kontula /vas
vpj.	Anu Urpalainen /kok	Elisabeth Naucclér /r
jäs.	Sauli Ahvenjärvi /kd	Tom Packalén /ps
	Tuija Brax /vihr	Vesa-Matti Saarakkala /ps
	Eeva-Johanna Eloranta /sd	Harry Wallin /sd
	Ilkka Kantola /sd	vjäs. Arto Satonen /kok.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Matti Marttunen.